

Sinkó Ervin

Egy regény regénye

(Moszkvai naplójegyzetek 1935—1937)

(13. folytatás)

6) Gorkij, Rolland és egy szó Barbusseről

Július 10.

A tegnapi nap! Amint az írók háza elé értem, látva három nagy autóbust és egész sor Voksz-automobilt és a körülöttük nyüzsgő sokaságot, mindjárt balsejtelmeim támadtak. E balsejtelmek nem fértek meg jól elfogultságommal s azzal az izgatott várakozással, mellyel az első találkozásra készültem azzal az emberrel, aki olyan rendkívüli és rendkívüli barátsággal vette kezébe munkám és életem dolgát s akire azóta, különösen itt Moszkvában, minden egyes napon mint valami nagy személyes kötelezett-ségemre — és jóideje fájva kell gondolnom.

A sok ember közül, aki itt az írók háza előtt zajlott, személyszerint alig egy-kettőt ismertem. Csak mikor, mint az iskolában, Tretjakov, az elnök felolvasta a neveket, tudtam meg, hogy kik az útitársaim. S mert Kurella csak az utolsó percben érkezett, meglehetősen elveszetten álltam itt, ahol mindenki mindenkit ismert. És minthogy észrevettem, hogy rajtam kívül van még egy személy, egész apró, feltűnően apró nő, aki egymagában s éppúgy oldalt áll, természetesen mindjárt érdeklődéssel s rokonszenvvel pillantgattam feléje. Úgy látszik, hogy neki meg — ugyanilyen alapon — én tűntem a szemébe, mert noha ő balra, én meg jobbra álltam az írók háza bejáratától, lassan megindultunk egymás felé és némi habozás után a kapu előtt álltunk meg, egymás mellett. A szokatlanul kistermetű, egyébként azonban meglehetősen vállas és nem sovány nőnek hátra kellett vetnie fejét a fiúsan rövidre nyírott hajával, hogy jobban meg akart nézni. Nyilván kedvező következtetésre jutott, mert a kezét nyujtva, bemutatkozott:

— Lidia Sejfullina.

— Sejfullina! — mondtam utána meglehetősen ostobán csodálkozva s ahelyett, hogy illendően magam is bemutatkoznék, a könyvét neveztem meg, amit még annakidején Bécsben, a Malik Verlag szovjet könyvsorozatában valósággal faltam — „Virinea”!

De nem mondtam meg, hogy tudok ennél többet is róla, holott Steiner véletlenül nemrég épp Sejfullináról mondott el egy kis történetet, ami már állandóult vitáink keretében. Sejfullina tatár eredetű, valahol az Urálon túl született és — Steiner így mesélte — a forradalom kitöréséig a vidéken tanítónősködött. A forradalom avatta írónővé. Már negyven év körül járt, mikor életében először valami megbízással külföldre, Bécsbe került, Sejfullinát palotáival, múkincseivel és nem kevésbé a kirakataival már maga Bécs is elkápráztatta, de Steiner, aki még Moszkvából volt barátja s épp Bécsben tartóz-

kodott, elvezette Sejfullinát azokba a többemeletes óriási lakóház-tömbökbe, amiket a bécsi munkásoknak komfóros, fürdőszobás jó lakásokkal a „vörös Bécs” szociáldemokrata köztársasága építtetett. Hogy a kapitalista világban így lakhatnak munkások, ez Sejfullinára, aki nem tudott hová lenni a csodálkozástól, megrázó meglepetésként hatott: sírvafakadt.

Még nem is régen kedves gyerekarca lehetett, ami azonban még most is szép rajta, az a fekete szeme. A magasba ívelő szemöldökig homlokába fésült, egyenes vonalban rövidre nyírt és simára kefélt haja még mindig koromfekete. Az egész barátkozásunkban egyébként az volt a különös, hogy mindvégig jóformán alig pár szót váltottunk. Csak együtt szálltunk fel az autóbusra s ott egymás mellé ültünk és időnként ha útközben rajtakaptuk egymást, hogy ő fel, én meg lenézek rá, egymásra mosolyogtunk. S bármily különösen hangzik: az egész Romain Rollanddal való első találkozásomban a Gorkij nyaralójában ez volt az egyetlen zavartalanul kedves momentum. Fájdalmas, sokszor kínos s egészbenvéve nyugtalanító benyomásokat hoztam onnan magammal.

Valóságos kis autókaraván közepette indultunk útnak az írók házatól, mert Louis Fischerrel és Priacellel az élükön az írókhoz még újságírók is szép számban csatlakoztak. Az út maga több mint egy óráig tartott jó úton, de egyhangu tájon keresztül.

Gorkij nyaralója, voltaképp kastély, amelyeket a század elején bankárok meg kereskedők építtettek maguknak Európa minden részén. Először csak a nagy park látszott, melynek bejárata előtt fiatalember fehér vászonruhában várta már az érkezőket, majd mindenkit familiárisan, régi ismerősként üdvözölte. Krucskov, Gorkij titkára — világosít fel Kurella, aki közben mellém szegődött, de nem egyedül, hanem magával hozva egy pirospozsgás, teltképpű, mosolygó nagy darab embert, akit mindjárt be is mutat: — Aniszimov.

Az, mikor a nevem hallja, kicsit meghökken s a pirospozsgás arca még élénkebb színű lesz. Nem is gyanította, hogy Kurella ártatlan képpel szándékosan tréfálta meg őt, aki eddig nem volt hajlandó nekem módot adni rá, hogy a telefonon keresztül hallható hangján kívül meglehetősen terjedelmes érzelmi valóságában érzékelhessem. Így tehát megismertem a hirtelen eltűnt Jonov számomra eddig láthatatlan helyettesét. Ő igyekszik kedélyes lenni és azt mondja: — Á, „Optimisti” — és úgy tesz, mintha örülne, hogy végre személyesen is találkozunk, még kicsit hátba is ver, de az örömet nem igen élvezi,

mert mindjárt el is ódalog s elvegyül egy meglehetősen távoli csoportban.

Tretjakov a szovjetírók szövetsége elnökének minőségében „átveszi a parancsnokságot”, az élre áll és Krucskov nyomát követve valamennyiünket egy tágas hallba vezet be. Ott aztán nem kellett már soká várni. Feltűnően csinos és különösen ebben a környezetben, feltűnően elegáns hölgy — Rolland felesége — jön felénk és nyomában a férje, magas, sovány aggastyán, az itteni újságokból már ismert vállára vetett felső kabáttal, melyet balkezével most is fázósan fog össze, míg jobbjaival sorba kezel a szovjet írőkkel. Azok egyenként defilíroznak el s miután Mária Pavlovna mindegyikkel mint régi ismerőssel oroszul pár szót vált, sorba mutatja be őket a férjének. Mikor azonban az irodalmi libasorból egész hosszúságomban én toppantam elébe, a meglehetősen folyamatos szertartás egy percre elakadt s Mária Pavlovna rápillantva, zavartan vallotta be, hogy rám nem tud emlékezni, nem tudja ki vagyok. Oroszul beszéltem hozzám is, de én franciául válaszoltam, hogy nem vagyok orosz író s rám nem is emlékezhet, mert most látjuk egymást először. S hogy megmondtam a nevem, Rolland, aki oldalt s kissé hátrább, a felesége mögött állt, a kezem után kapott, szorongatta és rázza a kezemet:

— Ki hitte volna, mikor Párizsban volt, hogy itt fogunk találkozni! Moszkvában! Ki hitte volna!

A szót, hogy „Moszkvában”, a rajongó elragadtatás hangján ejtette ki. Mint aki valami hihetetlenül boldogító tüneményről beszél. Ez nem lepett meg. Ez annak a Romain Rollandnak a hangja volt, aki nem is tud másképp hinni, csak elragadtatva. Ő magát azonban egész másképp képzeltem. Magas, keményített gallérijával a nyakán, mellényével, melyből épp csak a fekete nyakkendő csomója látszik ki, első pillantásra az egész ember nem is hasonlít valaki olyanra, akiről fel lehetne tételezni, hogy valami köze is lehetne akár Colas Breugnonhoz, akár pedig az emberhez, akinél ma nincs a számottevő európai intellektuelek között a fasizmus ellen való harcnak és a Szovjetunió ügyének szenvedélyesebb, tevékenyebb és fáradhatatlanabb harcosa. S ha tudtam is az évei számát, soha se gondoltam volna, hogy egy ennyire láthatóan beteges aggastyán az, akinek én a leveleimet írom és akitől én azokat a csodálatosan ifjúságos hitet és melegséget sugárzó, apró gondjaimat is a saját gondjai közé fogadó leveleket kapom.

Míg ott a hallban állva ő magát engedelmesen alávetette a véget nem érő bemutatási szertartásnak, láthatóan igyekezett úgy viselkedni, ahogy ilyenkor kell, de az egész embernek ugyancsak szemmel láthatóan nehéz erőfeszítésébe került, hogy itt kell állnia és igyekezvén a konvencionális mosolyt, ami ilyenkor kötelező, utánozni, vértelen ajka idegesen meg-megreszkedett.

— Tizenhárom év után most először mozdultam ki Villeneuveből — mondta még nekem.

Ember, akit a természet magánosságra és visszavonultságra predesztinált, ember, aki legalábbis megszokta a visszavonultságot s aki természeté és szokásai ellenére, erkölcsi meggyőződése parancsára vált közéleti és politikai személyiséggé, ember, aki csak íróasztala mellett, tollal a kezében, csak dolgozószobájában magánosságából tud szólni a tömegekhez, ember, aki egész életét 1914 óta harcnak szentelte, tömegek ellen és tömegeknek — ez az ember ebben a kis csoportban, ahol cerclé-t kellett tartania, zavartan, gyámoltalanul állt és a bozontos fehér szemöldöke alól segélykérően, szinte néha ijed-

ten pillantgatott a mosolygó és fáradhatatlan Mária Pavlovna felé.

Általában szinte kétségbeesetten igyekezett, hogy azt tegye, amit várnak tőle, amit ilyenkor kell, mintha mindig attól félné, hogy valakit megbánt a rengeteg ismeretlen ember közül. S az emberek — nem, akiknek szemük van, azoknak látni kell, nem lehetnek vakok — az emberek könyörtelenek voltak.

A hallból egy nagy terembe mentünk be, ahol valamennyien egy hosszú asztal mellé telepedtünk le, az asztalfőn Rolland és mellette félkarjával az asztalon, Gorkij ült. Gorkijhoz csak azokat vezették, akiket nem ismert, ilyen azonban csak kettő-három volt s az egészet Gorkij sokkal fölényesebben és — minden önmegerőltetés nélkül végezte el. Kicsit mintha lenézné az egész társaságot, intett nekik, de kicsit úgy, mintha üdvözlőné őket, kicsit úgy is azonban, mintha legyintene illúzió nélkül. Ez akkor mindjárt szemembe tűnt, de később megértettem. Igazat adtam Gorkijnak. Tudniillik, amint elhelyezkedtünk az asztal körül, egyszerre feláll valaki, az asztaltól kissé távolabb megy, zsebéből kéziratot húz elő és szónoklatot tart. Egy, aztán még egy, aztán egy harmadik, negyedik, ötödik, nem tudom, hány volt, mindegyik előre megírt szónoklatot olvas fel s mindegyik — orosz nyelven Romain Rolland üdvözlésére. Rettentés, hogy mennyi szónoklat. Leghosszabb egy ukrán íróé, aki több mint félórát beszélt, illetve olvasott fel, nem zavartatva magát pillanatig se attól, hogy akihez állítólag beszél, R. R. szót sem ért oroszul. Ez az ukrán költő arról beszélt, hogy milyen boldog Ukrajna és ennek bizonyítására végelelhatatlan statisztikai adatokat közölt arról, hogy 1918-ban, továbbá az első öt éves terv első, második, harmadik, negyedik és ötödik évében hány iskola, hány traktor, hány csecsemőotthon, hány marha, hány ló és hány írni-olvasni tudó termett az ukrán szovjetköztársaságban, nem mulasztva el a kolhóznak a privátgazdaságokhoz való viszonyban növekvő számarányát is kimerítően ismertetni. Úgy ahogy felírta és a kézirat nem akart fogyni. Sztálinról minden egyes esetben és minden oldalon sok ilyen eset volt — az összes epitheton ornosokat elmondta és az emberek, a költő költőtársai lassan sorba felkeltek az asztal mellől, kiszállingóztak a folyosóra és R. R. már egy gyéren körülült asztalnál ott ült tovább az asztalfőn, szemben velem s most már közvetlen előtte a cvikkeres ukrán költő, aki a felolvasásába annyira belehevült, hogy már egész közel jött Rollandhoz és hevesen gesztikulálva, saját hangját élvezve rendületlenül beszélt, nem, szavalt. Mert illusztrálásul még egy saját versét is beleszúrta az ukrán politikai és gazdasági fejlődésről szóló értekezésébe. Az öreg ember nem tudott hova nézni. Senki se jött segítségére. Én legszívesebben torkon ragadtam volna az ukránt, de ehelyett gyáván valami kimondhatatlan szegényérzettel nem bírtam tovább és az ajtóhoz mentem, ahol Mária Pavlovna állt és neki mondtam, hogy ennek véget kellene vetni. Ő egyetértett velem, mert azt mondta: — C'est terrible! C'est affreux! Que faire?

Ekkor azonban az ukrán mégis befejezte, de csak ő. Akkor sorba egyenként felvonultak a szovjet írók. Tretjakov és Anisimov úgy látszik, felelősnek érezték magukat mindegyikkel szemben, hogy el ne felejtétek valamelyiküket. S még a szónoklatok után sem volt az emberkínzásnak vége. Véget az emberkínzásnak Gorkij vetett, aki már jóideje dobolt az asztalon, mindig türelmetlenebbül, az arcán nem lehetett észrevenni, hogy mindent lát és hogy minden fel-

háborítja, de a keze — ahogy a keze ott az asztalon mind hevesebben dobolt — s ahogy egyszerre azt mondta, hogy most aztán már elég — amire csakugyan legalábbis a szónoklatoknak vége szakadt. Nem tudom, hány előre megírt szónoklat maradt kéziratban a zsebekben, most már enyhébb kínzások következtek. Sorba mindenki leült a Rolland széke mellé egy székre és részben franciául, részben Mária Pavlovna tolmácsolása segítségével mindenki mondott egy pár szót és kapott pár szavas választ egy szegény, elkínzott mosoly kíséretében. Nekem mindez szörnyű volt és a szoba legtávolabbi sarkába húzódva egyszerre csak észreveszem — megint Sejfullina mellé kerültem. Úgy megörültem neki, mint az egyetlen embernek egy embertelen világban. S megint csak egymásra mosolyogtunk. De Mária Pavlovna észrevett bennünket és odajött értünk. Sejfullina nem is akart odamenni, azt mondta: minek? Én nem vagyok érdekes. Rolland meg olyan fáradt! — De aztán odavezetett Mária Pavlovna mégis velem együtt engem és én csak leültem arra a Rolland mellé odaállított székre, ő, noha mindjárt megismert, gondolkodnia kellett, hogy most mit mondjon, az orrcimpái remegtek és kinyújtva a kezét — a hosszú, szép ujjai nyugtalanul mozogtak a kezemen és végül megkérdezte: — Mondja, kedves, akklimatizálódott már?

S én gyorsan feleltem, hogy igen és siettem el az asztaltól.

S most még egy aktus következett. Ennek jelentőségét tegnap még nem értettem, de ma már sajnos túlságosan látom.

Rolland és Gorkij, oldalukon Aniszimovval meg Aroszevval egy szomszédos szobába távoztak, hogy aztán nyomban újra megjelenjék Aniszimov és félrevonva egy-egy embert, egy kiválasztott kisebb csoport élén újra ugyanazon az ajtón eltűnjön. Ebben a pillanatban, Rolland felesége társaságában meglehetősen izgatottan Kurella jött hozzám:

— Bent fényképeznek — mondta sürgetve és ahogy ő énbélém, én viszont Sejfullinába karoltam. Így mentünk a szomszédoszobába, ahol már kerek asztal mellett helyet foglalt Rolland, jobbra tőle Gorkij és balra Sadoul s mögöttük félkörben vagy tucat szovjetíró és író, az asztallal szemben pedig szeméhez emelt fényképezőgéppel, Aniszimov. Magam elé állítottam a szabadkozó Sejfullinát, beálltam a sorba, Kurella maga pedig még idejében a csoport másik végére, Gorkij mellé sietett, aki mérgesen maga elé nézve, csak akkor hagyta abba az asztal lapján az ujjával való dobolást, mikor Aniszimov megszólalt, hogy figyelem és megkattanotta a fényképezőgépet. Azután Aniszimov még egy perc nyugalmat kért, maga is beállt a sorba és hogy ő is rajta legyen a képen, még egy felvételt készített.

Abban nem lett volna semmi különös, hogy fényképfelvételt készítenek. Az izgalom volt különös, ami ezt az aktust kísérte. És az, hogy nem valamennyi meghívott, hanem csak egy részük, akiket bizonyos szinte konspiratív módon emeltek ki a sokaságból, került a fényképezőgépre.

Ez a fényképfelvétel — és részletes tudósítás arról, hogy ki mindenki tartott üdvözlő szónoklatot — ma reggel az újság egyik oldalának több mint felét elfoglalva, megjelent a Pravdában „A szovjetírók találkozása Romain Rollanddal” címen és a fénykép alatt két sorban az írók nevei, akik a fényképen láthatók. Az ember szinte szégyeli magát még csak le írni: ma reggel óta legalább tizen telefonáltak nekem, még az egyik szerkesztőség titkárnője is

felhívott, hogy gratuláljon ahhoz, hogy rajta van a képem és a nevem a „Pravdában” megjelent csoportképen. Gratulálnak mint tán XIV. Lajos idejében valakinek, aki a kitüntetésben részesült, hogy megjelenhetett „az udvarban”. Egy „Prozsektor” című folyóirat még a telefonszámomat, illetve a házigazdám telefonszámát is kinyomozta — felhívott, hogy megkérdezze, nem adhatnék-e az „Optimisták”-ból közlésre egy szemelvényt. Mondtam, hogy de igen, mire a „Prozsektor” azt mondta, hogy köszöni, de kéri mielőbb.

Gorkijról. Ilyen esetben mindig megvan az a veszély, hogy az ember azt hiszi, hogy az embert látja, holott az immár történelmivé vált presztizs, a legenda az, ami hat rá. Engem azonban épp az fogott meg, hogy ez a vastagbajszú s még csak szürkülő, még mindig sűrű, hátrafésült haját és igen jól vasalt szürke ruhát viselő, Rolland mellett — noha vele majdnem egykorú — valósággal fiatalnak és robusztusnak ható Gorkij cseppet se titkolta, hogy egész közönségesen unatkozik, mérges és hogy voltaképp kicsit ironikusan és fölületesen szemléli Rolland-t azért, hogy az keresztényi önmegadással túri a ráért ütéseket, illetve ceremóniát és szónoklatokat. Nem tudom elképzelni, hogy eközött a két ember között, akik levelekből régóta ismerik egymást, személyes találkozásuk valamiféle intimebb viszonyt hozhatott létre. Gorkij talán kevésbé komplikált mint Rolland, de valahogy emberileg inkább szuverén, inkább szabad és — ez egész biztos — látóbb szemű ember. Gorkij szeme: nem befelé, hanem szinte mint a festőké, nyugodtan, barátságosan, de élesen az emberre néz, akivel beszél, olyan embernek a szeme, aki nem elsősorban a maga eleve megalkotott gondolataival, hanem a tárgyi külvilággal van elfoglalva. Valami megnyugtató erő, kritikusan világos és kivételesen tiszta: ezt éreztem, mikor Gorkij nagy, figyelő szürke szemét rámemelte.

Kurella a látogatás alatt Mária Pavlovna jelenlétében előhúzta zsebéből és átadta nekem az én kéziratomat: „Szemben a bíróval” Natalia Ivanovna fordításában. Mária Pavlovna nyomban magához vette azzal, hogy még aznap át fogja adni Gorkijnak. Beszélt arról is, hogy igyekezni fog három-négy nap múlva „inkognitó” a városba jönni, hogy ez alkalommal külön randvút adjon majd M.-nek és nekem.

Nekem valóban minden okom megvan rá, hogy csak hálával gondoljak Romain Rolland feleségére, de ennek ellenére nem tudok szabadulni a kérdéstől: hogy engedheti meg, hogy segédkezhet abban, hogy ilyen lelketlen szerzők tárgyatobjektumává tegyék ezt a rosztag öreg embert, akinek a szemébe csüggő fehér szemöldöke felett a magas kopasz homlokán szinte már látszik a halál árnyéka. Ha ő, Rolland akarta is ezt az utazást és kötelességének is érezte az ilyen fogadtatásokat, nem lett volna-e épp Mária Pavlovnának kötelessége... Van-nak gondolataim, sőt gyanúim, melyeket még ebben a naplóban se merek leírni, de még gondolatban se kívánok megformulálni. Illetőleg jobb szeretném, ha még gondolatban sem formuláztam volna meg őket.

Telefónbeszélgetés Borkkal: szintén „gratulál” s hozzáteszi, hogy — szó szerint így — „most aztán sok lesz az irígye”. Előleget azonban nem adhat, míg meg nem kapja a lektori véleményét.

Egyébként, hogyha ma különösen rosszkedvű vagyok, ez nemcsak a tegnapi látogatás utóhatása, nem is a pénztelenség következménye, hanem legalább ugyanolyan mértékben hozzájárul az is, amit tegnap, Gorkijtól hazafelé, Kurellá-

tól hallottam. Úgy emlékszem, annakidején feljegyeztem, hogy Kurella Dimitrov életrajzán és börtön-naplójának a rendezésén és kiadásán dolgozik. S most a „Pravda” volt berlini tudósítónője, Kurella nevét meg se említve, szerkesztőként írja rá a saját nevét a könyvre. Egy nő, aki Lenin pártja központi lapjának munkatársa. De még ennél is kínosabban érintett a másik közlés. Kurella ötven százalékot kap Barbusse tiszteletdíjából, a másik ötven százalékot Barbusse kapja azért a könyvért, amit maga Barbusse el se olvas, de Barbusse neve alatt jelenik meg. Így készíti Kurella Barbusse számára Sztálin életrajzát és azon nyoma se lesz, hogy azt Kurella írta. Ugyanígy készíti Kurella a „Les éditions Rieder” párizsi cég számára a Leninnek családjához írt leveleit, „Lettres de Lénine à sa famille”, erre a könyvre rá lesz írva, hogy „avec la collaboration de Alfred Kurella”, de szintén Barbusse könyveként fog megjelenni és Barbusse szintén ötven százalékot fog érte bezebelni. Kurella, nem Kurella az, aki ebben az ügyben a legérdekesebb. A legérdekesebb, hogy kommunisták a Szovjetúnióban természetesnek tartják, hogy valakinek — francia kifejezéssel — a néger szerepét juttassák. Kurella azt mondja, hogy ez így van rendben: a könyv polgári francia kiadó kiadásában eljut olyan rétegekhez, melyeket kommunista kiadó nem tud megközelíteni s viszont polgári kiadó a könyvet csak azért adja ki, mert „a világhírű” Barbusse neve áll a címlapon, tehát... De mi van az ötven százalékkal?

Nem is tudtam, hogy ilyen nagy probléma a történelemírás: itt élünk, benn egy városban, egy készülő új világ középpontjában és vitakozni lehet arról, hogy miként kell értelmezni azt, amit az ember lát. Ötven év múlva a történetíró látni fogja azt, hogy mi lett a mából s ebből fog visszafelé, az akkor már multtá lett mának megítélésére következtetéseket és megállapításokat felállítani. De akkor már ez a valóság ködben lesz és mennyi lesz az önkényes interpretáció! A legnehezebb feladatok közül való még annak is, aki ma él, biztos és hű képet, azt mondhatnám naturalista fotográfiát adni az ellentmondásokkal tele valóságról — hát még ítéletet formálni arról, hogy voltaképpen milyen irányban fejlődnek itt a dolgok. Csak egy az, ami nem lehet kétséges: itt a mi jövőnk, az emberiség jövője az, ami formálódik. Itt formálódik s az, ami itt lesz, sőt itt van, ez fogja eldönteni, hogy érdemes-e s mennyiben érdemes várni és remélni ezt a jövőt.

Ideiglenes utóirat 1953-ban.

Moszkvai tartózkodásáról, különösképpen a Sztálinnal folytatott beszélgetéséről Romain Rolland sok részletet mondott el, mikor 1937-ben, útban Párizs felé, feleségemmel együtt nála voltunk Villeneuve-ben. Annakidején sorját ejtem majd az erről szóló naplójegyzeteim közlésének is.

Most azonban beismeréssel tartozom: mikor ennek a naplónak a nyilvánosságra hozását elhatároztam, lévén feljegyzésekről szó, melyeket hosszú, hosszú évek óta kezembe se vettem, úgy képzeltem, hogy három-négy részletben elfér az egész anyag a „Republiká”-ban. Meg kellett azonban állapítanom már munka közben, hogy ez a számításom téves volt. Kiderült, hogy e naplófeljegyzésekben — a különböző hozzájuk tartozó dokumentációval együtt — nem is épp sovány könyvet, mindenestre egész könyvet igénylő anyag van felhalmozva. Az „Optimisták” mellett tehát a regény regénye az eddig közölt részleteken kívül a még hátralevő anyaggal

együtt külön könyvben fog napvilágot látni.

A „Republiká”-ban eddig közölt részletek befejezésekként azonban ide iktatom be azt a levelet, melyet 1935-ben kaptam kézhez Moszkvában, két hónappal Rolland moszkvai látogatása után.

Ez a villeneuve-i levél arról tanúskodik, hogy amit a Gorkij nyaralójában való összejövetelemlől naplómban feljegyeztem, nemcsak az én szubjektív hangulatomat tükrözte. Rolland és felesége számára is ez az összejövétel — az alábbi levél tanúsága szerint — még két hónappal később is elevenül kellemetlen emlék.

Ezt a levelet azonban azért is közlöm, mert az is kitűnik belőle, hogy két hónappal Rolland látogatása után Aroszev, Jonov, Aniszimov és Bork neve után felbukkan azok között, akik az „Optimisták” sorsát intézik, egy újabb Jonov vagy Aniszimov neve is, akit ezúttal Krebs elvtársnak hívnak. Nomen est omen. Ez azonban minden változás, tudniillik az újabb név. A regény kiadása azonban egy tapodtat se került közelebb a megvalósuláshoz, az új névvel csak új fórumok és új tervek jelentek meg a látóhatáron.

És talán még egy okból érdekes a levél: mutatja a naiv igyekvést, „technikai” nehézségekkel magyarázni meg azt, aminek a levélíró nem meri vagy szeretné nem látni az igazi hátterét — épp azt a hátteret, amely miatt ma a regény regénye nem egyéni, hanem általános szempontból, történelmi dokumentumként tarthat számot érdeklődésre.

Íme a levél:

Villeneuve, 1935. szept. 24.

Kedves Sinkó elvtárs,

férjem megkapta az ön szept. 7-i levelét. Elnézését kéri, hogy nem ömaga válaszol, de annyira el van halmozva mindennemű feladattal (még el se végezte azt, ami távollétünkben gyűlt fel és most Barbusse halálával egyedül ráhárulnak még a háborúellenes és antifasiszta mozgalmakkal kapcsolatos tennivalók is) — a szó szoros értelmében jelenleg még arra sincs módja, hogy a barátainak írjon. Önnek hetekig kellene várnia a válasza s ezért, tudván hogy a dolog önnek sürgős, miután megbeszéltük levelet és ő majd elolvassa, amit írok, én válaszolok önhelyette.

Ő is sajnálja, hogy Moszkvában nem beszélhetek egymással; de ha tudná, hogy mennyi minden az, amit sajnos nem tehetett, láthatott, mondhatott stb.! Túlsok volt mindenképp egyszerűen és az ő nagyon rossz egészségi állapota nagyon csökkent a tevékenységi lehetőségét. — Egyebek közt, az íróknak az a gyűlekezete, melynél ön is jelen volt, egyáltalán nem az volt, amit mi kívántunk. Valóban jobb lett volna két vagy három összejövétel és kevesebb meghívottal; és a szónoklatok feleslegesek voltak, jobb lett volna ezt az időt beszélgetésre használni fel. Nos, majd máskor (mert mi bizony gondolunk rá, hogy egy napon újra odamenjünk!), akkor ezeket a dolgokat másképp fogjuk rendezni.

Az ön regényéről írni fogunk Gorkijnak: de azt hiszem, hogy ahhoz, hogy valóban érdeklődjék iránta, neki magának kellene ismernie a művet. — És én nem vállalkozok kezesseget arra nézve, hogy fog ő reagálni miután elolvasta volna! Mindenki megvan a maga ízlése, a saját ideái, a saját hangulata. — Természetes — megkísérelheti, hogy

elolvastassa vele a kéziratot: ha neki tetszik, ő talán nagy segítségére lehetne önnek. — De ön tudja, hogy ő mennyire el van foglalva; még ha hajlandó is elolvasni a regényt, ez elhúzódhat. — Mindenesetre mindazok a nehézségek, melyekkel ön szembetalálkozik, többé-kevésbé normálisak: a kiadóvállalatoknak megvannak a terveik, melyeket nem boríthatnak fel — kevés a papír (az ország óriási szükségleteihez képest túlságosan kevés) és sok az író, akik között el kell osztani. Ezek a nehézségek tehát „objektív” okokból eredhetnek; ebben az esetben, az embernek fel kell fegyverkeznie türelemmel, és mindenek felett nem szabad elkeserednie. És míg erre vár, nem közöltethetne-e ön néhány fejezetet a folyóiratokban? — Mindenesetre önnek sok a barátja, akik a kezére járhatnak.

Ha Krebs elvtárs azt ajánlja önnek, hogy rövidítse meg a regényt „a papírhány és az eladhatóság okából”, talán azt tehetné, hogy egyszerűen két kötetben adassa ki a könyvet; ezt nagyon jól meg lehet más könyvek-nél is tenni, ha túlságosan terjedelmesek, és az én férjem ezt teszi mindig a saját regényeivel.

Ami az ön életét illeti általában (a szót „általában” Romain Rolland áthúzta és fölébe írta: Moszkvában. Az író megjegyzése.) azt reméljük, hogy mégis jobban él, mint élt Franciaországban és a földolag, hogy idővel kell, hogy jobb legyen majd, míglen Franciaországban csak mindig rosszabb és rosszabb lehetett volna. Ami a lakást illeti, mi jól ismerjük a helyzetet! Vannak kommunista ba-

rátaink, akik tíz éve élnek Moszkvában és hárman — férj, feleség és gyermek — egy szobában laknak. És az én saját fiam, matematikát tanul az egyetemen, feleségével, aki táncosnő és felesége nagyanyjával egy szobában laknak: ez nem nagyon kényelmes, se a beteg öreg nő számára, se a fiatal asszonynak, akinek gyakorolnia kell, se a fiam szempontjából, akinek csendre és nyugalomra van szüksége a tanulmányai miatt. — Ők is megkísérlik, hogy kicsit több helyhez jussanak, de ez is elhúzódik. Amikor mindenki kényelemre törekszik és mindenkinek megvan hozzá a joga, mindenhez idő kell.

Végül is mi önnek, valamint feleségének szerencsét kívánunk. Mi meg vagyunk róla győződve, hogy az ügyeik majd elrendeződnek, de ne legyen túlságosan türelmetlen. Nincs még féltve, hogy a Szovjetúnióban van, és az csak természetes, hogy még nem lehet minden az ön életében véglegesen megszervezve.

Igen szívélyesen

Marie Rolland

Én is azt mondom önnek, kedves Sinkóm: „Türelem!” Én meg vagyok róla győződve, hogy még csak kis idő kell hozzá és minden el fog rendeződni. Az már sokat jelent, hogy talált bizonyos nagyon jelentékeny emberekre, akik rokonszenvvel viseltetnek ön iránt és érdeklődnek a könyve iránt. Könyve megjelenésére várva gyűjtse az anyagot a legközelebbi könyvéhez! Szívélyesen szorítom a kezét

Romain Rolland.”

Vége